
Література:

1. Барна М.М., Царик Л.П., Черняк В.М. та ін. Голицький ботаніко-ентомологічний заказник загальнодержавного значення. Монографія Тернопіль: Лілея, 1997 – 68 с.
2. Проблеми екології рідного краю. Навчальні матеріали (ред. Л.П. Царика). Тернопіль: Збручекологія, 1994 – 132 с.
3. Стан флори на окремих об'єктах природно-заповідного фонду лівобережної частини Дністра в зоні регіонального ландшафтного парку „Дністровський каньйон”. [Рукопис]. – Тернопіль: Медап, 1997. – 121 с.
4. Чайковський М.П. Природно-заповідний фонд області (фактори негативного впливу на біорізноманіття; структура, біодинаміка розвитку) / Матеріали наукової конференції [Екологічна ситуація в Тернопільській області, її аналіз та перспектива вирішення]. – Тернопіль: Г.Т.Н.Ц. ”Збручекологія”, 1994. – С. 72-77.
5. Чайковський М., Сліпченко І. Історія розвитку заповідної справи в Тернопільській області / Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтної різноманіття. [Збірник наукових праць]. – Гримайлів-Тернопіль: Лілея, 2003. – С. 115-122.
6. Gajewski W. Szczałki flory pierwotnej w jarze Dniestru. Ochrona Przyrody. – Kraków, r.11, 1931. – S. 10-39.

Йосип СВИНКО, к. геол. - мін. н., професор,

Петро ДЕМ'ЯНЧУК, к.географ. н., доцент,

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира. Гнатюка*

РОЗВИТОК ОХОРОНИ ПРИРОДИ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ В 60-90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Вплив людини на навколишнє природне середовище зростає поступово разом з розвитком людського суспільства. Спочатку він був незначним, мало помітним, згодом, із вдосконаленням засобів виробництва та зростанням кількості населення він чим раз більше посилювався. У другій половині ХХ століття у зв'язку з прискореним розвитком науково-технічного прогресу, недосконалістю технологій виробництва та споживацьким відношенням до природи, він став загрозливим для всього живого на планеті, в тому числі й для людини. За даними І. Акімушкіна за останні

двадцять століть мисливцями і колоністами знищено вже 106 видів великих звірів і 139 видів і підвидів птахів. Перші 1800 років людина повільно наступала на природу: за вісімнадцять століть вимерло лише 33 види. Пізніше, знищення фауни пішло з наростаючими темпами: за наступні 100 років було знищено людиною ще 33 види. В одному лише XIX ст. вимерло 70 видів тварин, а за першу половину XX ст. – 40 видів. Нові шістсот видів тварин тепер на грані повного знищення. Сталися глобальні зміни в атмосфері, гідросфері, літосфері. В середині XX ст. людина, за визначенням В. І. Вернадського, стала найбільшою геологічною силою на нашій планеті, господарська діяльність людей порушила планетарний кругообіг речовин і почала викликати інженерно-геологічні процеси, сумарні з природними і навіть потужнішими за них [3]. У Тернопільській області це стало особливо відчутним після колективізації сільського господарства в 1949 – 1950 рр., коли було розорано не лише межі й улоговини, зволожені пониження, які раніше використовувались як сінокоси і які були місцями гніздування птахів, а й зруйновано всі пасіки, осушено, розорано і знищено мальовничі заплави і луки з багатою трав'яною і чагарниковою рослинністю. Частка орних земель у структурі сільськогосподарських угідь подекуди досягла 90 % [4].

В умовах, що склалися, починаючи з 60-х років XX ст. в області почався активний рух за охорону природу і покращення стану навколишнього природного середовища. Його очолили науковці тодішніх вишів – Кременецького педагогічного та Тернопільського медичного інститутів. Почалось розгортання діяльності Товариства охорони природи. Робота велася у двох напрямках: виявлення і взяття під охорону держави найцінніших природних об'єктів та територій живої і неживої природи і поліпшення стану навколишнього природного середовища (грунтів, вод, атмосферного повітря).

Важливим поштовхом до розгортання природоохоронної роботи в області було проведення першої науково-практичної конференції по охороні природи і вивченню природних ресурсів в травні 1963 року в Кременецькому державному педагогічному інституті.

З метою посилення державного впливу і контролю у справі охорони природи в 1967 р. в Україні створено Державний Комітет

з охорони природи Ради Міністрів УРСР та його інспекції в областях. Першим державним інспектором з охорони природи в Тернопільській області став досвідчений лісничий, великий природолюб та ентузіаст природоохоронної справи М. П. Чайковський. Протягом багатьох років, аж до виходу на пенсію на початку 90-х років ХХ ст., він підтримував тісний зв'язок з науковцями Кременецького, а після перебазування у Тернопіль в 1969 р. – Тернопільського державного педагогічного інституту: Й. М. Свинком, В. О. Шиманською, С. В. Зелінкою та ін. Консультувався, просив підбирати цінні об'єкти для охорони, давати наукове обґрунтування, робити польові обстеження, вести пошуки. Нерідко такі роботи проводились спільно з Тернопільським обласним краєзнавчим музеєм, який мав свій власний автобус, кваліфікованих працівників-біологів та фізгеографа. Одночасно збирались експонати (переважно зразки гірських порід) для краєзнавчого музею та геологічного музею Тернопільського державного педагогічного інституту. Саме завдяки плідній співпраці науковців педагогічного інституту з обласною інспекцією з охорони природи, кількість природоохоронних об'єктів і територій почала стрімко зростати і до кінця 80-х років Тернопільська область за цим показником зайняла одне з перших місць серед областей України. Ось ці цифри: 1960 рік – 4 заповідні об'єкти, 1965 – 16, 1970 – 130, 1975 – 262, 1980 – 373, 1985 – 390 [1, 3, 4].

Вже на початку 1980 року в області нараховувалось 9 заказників та 28 пам'яток природи республіканського значення. За період з 1985 по 1990 роки площа заповідання збільшилась із 38,2 тис. га до 114,2 тис. га. У цей же період проводилась велика робота зі створення заповідника «Медобори» та першого в області і в Україні регіонального ландшафтного парку «Дністровський каньйон».

На початку 90-х років ХХ ст. в області були створені майже всі категорії заповідних об'єктів, крім біосферного заповідника, національних природних парків, зоологічних парків.

Станом на 01. 01. 1991 рік в межах території Тернопільської області функціонувало 419 заповідних об'єктів, що належали до восьми основних категорій природо заповідання. Серед них найбільшу площу (52,4 %) займали заказники загальнодержавного

та місцевого значення під якими було зайнято 59865,7 га. Загальна площа заповідання в області досягла величини близької до оптимальної, а в ряді адміністративних районів частка заповідних територій склала 15 – 20 %, досягши величини відповідного показника кращих у природоохоронному відношенні країн світу. Це основний результат більш як двадцятирічної наполегливої праці природоохоронного активу області (рис. 1).

М. П. Чайковський був не лише вмілим, наполегливим організатором створення мережі природно-заповідних територій і об'єктів, дбайливим і суворим контролером за їх збереженням, а й талановитим пропагандистом природоохоронних знань. В своїй роботі він широко використовував засоби масової інформації, особливо обласну газету «Вільне життя», республіканські газети «Робітнича газета» і «Сільські вісті» та бюлетень «Рідна природа».

В них він доказував необхідність взяття під охорону того чи іншого об'єкта, його унікальність та цінність для сучасного і майбутнього поколінь. Це стосувалося, наприклад, створення заповідника «Медобори» з філіалом «Кременецькі гори», ботаніко-ентомологічного заказника «Голиця», «Дністровського природного парку» та інших заповідних територій та об'єктів. Боротьба за їх створення переважно тривала роками, бо був немалий супротив чиновників різного рангу, але в результаті настирливого переконання він добивався успіху. Наприклад, боротьба за створення заповідника «Медобори» тривала понад двадцять років, не менше вона тривала і за створення Дністровського природного парку, але теж завершилася його перемогою. Ще у 1972 р. в газеті «Вільне життя» М. П. Чайковський писав, що є велика потреба у створенні такого природного парку. На його переконливу пропозицію Виконком обласної Ради своїм рішенням від 24 квітня 1972 року доручив обласній інспекції і Товариству охорони природи протягом 1972 – 1973 років вивчити питання про можливість створення на території області державних парків – Касперівського і Придністровського. А в уяві М. П. Чайковського вже вимальовувалися контури з'єднання Дністровського парку, його майбутнє, що він займатиме площу понад 50 тисяч гектарів чотирьох сусідніх областей: Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької і Хмельницької. Ділитиметься парк на п'ять зон.

Рис. 1. Очільники природоохоронної роботи в Тернопільській області у 80- 90-х роках ХХ ст.: зліва направо: доцент Тернопільського державного педагогічного інституту В. О. Шиманська, секретар Тернопільського товариства охорони природи Г. І. Боженко, начальник Тернопільської обласної інспекції з охорони природи І. І. Маціпура, доцент Тернопільського державного педагогічного інституту Й. М. Свинко.

Перша буде призначена для наукових цілей, де буде заборонено господарську діяльність і масове відвідування. Другою буде зона природного ландшафту, відвідування якої здійснюватиметься по задалегідь розроблених маршрутах і регулюватиметься адміністрацією парку. Третя і четверта зони, в його уяві, призначалися для масового відпочинку людей. Тут мали бути обладнані спортивні і оглядові майданчики, стоянки для автотранспорту, споруджені готелі, кемпінги, їдальні, службові приміщення. У п'ятій зоні передбачалося організувати промислово-сільськогосподарське виробництво для обслуговування потреб відпочиваючих. Це переважно рибальство, городництво, тваринництво, садівництво, виноградарство тощо.

У м. Заліщики передбачалося розмістити дирекцію парку і створити природничий музей. У перспективі це мав бути природно-етнографічний національний парк, чудове місце масового відпочинку людей.

В цій же газеті «Вільне життя» за 11 червня 1980 року у

статті «Глибина, неповторність, чарівність» М. П. Чайковський писав: «Тернопільщину називають окрасою Поділля. Її ліси, ріки, озера, своєрідні ландшафти привертають увагу не тільки місцевих жителів, а й гостей з усіх куточків нашої Вітчизни, зарубіжних туристів. Зберегти цю красу, залишити у спадок майбутнім поколінням – відповідальне і благородне завдання». Чудові слова, вони стосуються й сьогодні кожного мешканця нашого краю. А 22 травня 1988 року у статті «Операція рік пам'яток природи» у цій же газеті він з гордістю констатував: «В області є 421 заповідний об'єкт площею понад 8,5 тисяч гектарів, що складає 6,3 % всієї території. Маємо 15 державних заказників і 12 державних пам'яток природи республіканського значення, два державні дендрологічні парки. Найчисельніша категорія природно-заповідних об'єктів – це пам'ятки природи. ...Серед заповідних об'єктів є ряд унікальних, відомих не тільки в нашій країні, а й далеко за її межами. ...Необхідно терміново вирішувати питання щодо створення Медоборського державного заповідника з філіалом «Кременецькі гори», де б учені ще змогли врятувати представників реліктової та ендемічної флори, особливо наскельно-степової». Невдовзі ця мрія здійснилася; на початку 1990 року цей заповідник було створено.

Про необхідність збереження та охорони пам'яток природи і мальовничих ландшафтів нашого краю М. П. Чайковський писав не лише в газетах, виступав по радіо і телебаченню, його перу належить низка вдало ілюстрованих буклетів та книг [1, 2, 5 та ін.].

За своє життя М. П. Чайковський зробив надзвичайно багато в справі охорони природи нашого краю. Його ідеї тепер втілює в життя нове покоління природолюбів та екологів, але його подвиг у цій справі залишається неперевершеним, за що йому велика шана від сучасників і майбутніх поколінь.

Вважаємо, що для відзначення заслуг в справі охорони нашого краю варто присвоїти одному з найбільших його дітищ, якому він присвятив понад двадцять років свого життя, тепер уже національному природному парку «Дністровський каньйон» його ім'я.

Література:

1. Мережа територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області. Тернопіль, 1985. 76 с.
2. Основи соціоекології / за ред. Г. О. Бачинського. К.: Вища школа, 1995. 238 с.

-
3. Реєстр пам'яток природи Тернопільської області. Тернопіль, 1972. 28 с.
 4. Свинко И. М. Геологические памятники Тернопольской области // Геологические памятники Украины. К.: Наук. думка, 1985. С. 106-117.
 5. Чайковський М. П. Пам'ятки природи Тернопільщини. Львів: Каменяр, 1977. 80 с.
 6. Чайковський М. П. Дністровський каньйон. Львів: Каменяр, 1981. 64 с.

Світлана НОВИЦЬКА, к. геогр. н., доцент,
Любов ЯНКОВСЬКА, к. геогр. н., доцент,
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

НАУКОВА ЕКСПЕДИЦІЯ «ДНІСТЕР - 97»

Влітку 1997 року з ініціативи науковців Тернопільського педагогічного університету при фінансовій підтримці обласної ради народних депутатів та Державного управління з екобезпеки у Тернопільській області була організована наукова експедиція в долину середньої течії Дністра. У складі експедиції ботанік В. Шиманська, організатор природоохоронної справи М. Чайковський, геоеколог Л. Царик, студенти географічного факультету О. Дутка, П. Царик, І. Сліпченко, С. Новицька, кінооператор М. Недошитко. Мета експедиції – збереження біорізноманіття Західно-подільського Придністер'я. Дана мета була реалізована через виконання для таких завдань:

- аналіз біорізноманіття та сукцесійних процесів рослинних формацій дністровських стінок;
- перевірка стану природних заповідних об'єктів;
- виявлення нових об'єктів для природозаповідання.

В програмі дослідження:

- збір та аналіз гербарних матеріалів;
- проведення кіно- і фотозйомок дністровського каньйону;
- виявлення місць масового відпочинку, туризму та рекреації;
- фітоценотичний аналіз існуючих ботанічних природних заповідних об'єктів;
- фітоценотичний аналіз перспективних для заповідання територій;